

ЛЕМКІВЩИНА

традиція писана кирилицьом

Wystawa dokumentalna — zasady udostępniania

ЛЕМКІВЩИНА — ТРАДИЦІЯ ПИСАНА КИРИЛИЦЬОМ jest wystawą dokumentalną Zjednoczenia Łemków, zrealizowaną ze środków własnych Zjednoczenia.

Wystawa po raz pierwszy była prezentowana w Galerii plenerowej podczas 42. Łemkowskiej Watry w Zdyni, w dniach 19–21 lipca 2024 roku.

Pomysłodawca i kurator wystawy: dr Anna Barnat

Korekta treści: Grzegorz Trochanowski

Opracowanie graficzne: Maria Ptak

Źródła i autorzy informacji, dokumentów oraz fotografii: dr Anna Barnat, Maria Ptak, archiwa Zjednoczenia Łemków, archiwa Muzeum Etnograficznego im. S. Udzieli w Krakowie, Wikimedia Commons

Dane techniczne wystawy

- Na wystawę składa się 8 plansz prezentujących 7 paneli tematycznych
- Rozmiar każdej planszy wynosi: 100 x 120 cm
- Plansze są ponumerowane na odwrocie, wg kolejności eksponowanych treści
- Plansze są wykonane z płyty PCV o grubości 4 mm, z otworami do montażu, wyciętymi w górnych narożnikach. Otwory posiadają średnicę 8 mm

Warunki wypożyczenia wystawy

Wystawa jest udostępniana bezpłatnie, jednak strona zainteresowana wypożyczeniem pokrywa koszty transportu lub przesyłki, oraz koszt ewentualnych uszkodzeń (w razie poważnych zniszczeń – będzie to koszt nowego wydruku).

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY!

SPIS PLANSZ WYSTAWY

NR	TYTUŁ PANELU
1	ЛЕМКІВЩИНА ТРАДИЦІЯ ПИСАНА КИРИЛИЦЬОМ
2	ГЕОГРАФІЯ ЛЕМКІВЩИНИ
3	ПРИРОДА
4	ЗМІНИ ПРОСТОРУ І ВИКОРИСТАННЯ ТЕРЕНУ
5	САКРАЛЬНИ КРАЄВИДИ ЛЕМКІВЩИНИ
6	ЛЕМКІВСЬКИЙ СТРІЙ
7	ЛЕМКІВСКА ВАТРА В ЖДИНИ найбільше свято лемківської культури в Польщі
8	ЗНАНИ ЛЕМКИ

WIZUALIZACJA

ЛЕМКІВЩИНА

ТРАДИЦІЯ ПИСАНА КИРИЛИЦЬОМ

Ініціаторка і кураторка вистави

Коректа текстів

Графічне опрацювання

Джерела і автори
інформації, документів
і фотографій

др Анна Барнат

Григорій Троханівський

Марія Птак

др Анна Барнат, Марія Птак,
архіви Об'єднання лемків,
Етнографічного музею ім. С. Удзєлі
в Кракові, Wikimedia Commons

Реалізація за кошти Об'єднання лемків

Організатор

ГЕОГРАФІЯ ЛЕМКІВЩИНИ

Лемківщина — то етнічний регіон на польсько-словацьким пограниччї, в котрим в границях Польщі мешкають лемки, колиси називани русинами (терен по польській стороні знаний під назвом Лемківщина), а в границях Словаччини — русини, називаних там руснаками (терен по словацькій стороні знаний під назвом Пряшівщина).

Гісторія того регіону непроста. Хоц нероздільний культурово, часто бив розділяний. Лемківщину діткнули адміністративні поділи, переходи військ і фронтів, різні релігії, політичні і культурні впливи, війни і депортації. Власні они остаточно сформували розміщення лемківської етнічної меншини в Польщі і Європі.

В науковій літературі можна однайти різні інформації на тему Лемківщини, єднак часто вказувана она є яко регіон, який тягне ся до словацької границі, без згадки про того, же власні на Словаччині знаходиться єй друга кольоритна частина.

Русини-лемки і руснаки, 20-і рр. XX ст., рис. Івана Русенка, Лігниця, с. 56.

Лемківщина і Пряшівщина з поділом на місцевості, опрацювали: др А. Барнат, Г. Суханич, М. Птак, 2017 р.

Тло: Лемки, художник Антон Гарейс мол. з 1877 року

ПРИРОДА

Лемківщина і Пряшівщина становлять єдиний природничий простір. Складатися він з молодих складчастих гір, низких, невисоких до ок. 1000 м над рівнем моря, котрі є вододільним граничним ланцюгом поміж Польщом і Словаччиною. Ті гори є збудовані з карпатського флішу, можна там знайти рідкісні флішові печери і численні зсуви ґрунту.

Терен перетинають гірські ріки: Камениця Навойовська, Біла, Ропка, Вислока, Ясьолка, Вислок, Топля, Ондава чи Лабірець, з багатим флором і фауном в їх долинах.

Клімат цілої Лемківщини і Пряшівщини помірний теплий перехідний. Треба спомнути, що по словацькій стороні з огляду на експозицію схилів гір на південь і вплив континенталізму клімат значно тепліший.

Регіон знаходиться далеко від зурбанізованих теренів і є слабо змінений людьми. По обох сторонах карпатського хребта діють програми охорони природи.

На терені Лемківщини в 1995 році створено Маґурський національний парк і Яслиський регіональний краєвидний парк. На Пряшівщині існує Природний парк «Східні Карпати».

Регіон багатий на мінеральні води, головні натрієві і хлоридно-гідрокарбонатні. Найбільш відомі джерела тих вод то Бардіївські купелі, Висова, Криниця, Вапенець і Тилич.

Поза водами належить згадати про пісковік і джерела ропа нафтової, з котрими зв'язаний розвиток нафтової промисловості в XIX в.

Висока, Маґурський національний парк, фот. Марія Птач

Драґівська, фот. Марія Птач

Ясель, Яслиський регіональний краєвидний парк, фот. Марія Птач

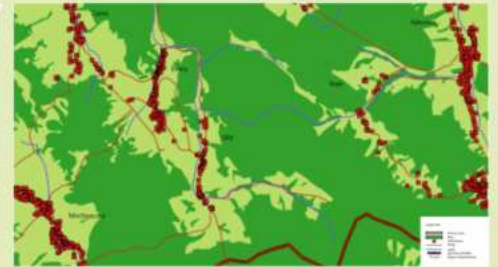
ЗМІНИ ПРОСТОРУ І ВИКОРИСТАННЯ ТЕРЕНУ

Люде змінюють простір, в якому живуть. Час приніс зміни, котрі одбилися як на Лемківщині, так і на Пряшівщині.

Найліпше такі зміни ілюструють мапи. Для порівняння вибрано передвоєнні мапи, опубліковані през Військовий географічний інститут в 1935 р. в формі штирхів аркушів, на котрих показаний є терен помедже 49°30'N 21°00'E і 49°25'N 2°20'E в скалі 1:25000, і сучасні — ортофотомапи того самого терену в тій самій скалі, доступні на інтернет-стороні mapy.google.pl.

Використання терену фрагменту західньої Лемківщини 1935 р. — ізби. Власне опрацювання др А. Барнат на основі аркуша Криниця, ВГІ 1935.

Використання терену фрагменту західньої Лемківщини 2016 р. — ізби. Власне опрацювання др А. Барнат на основі ортомали Google, mapy.google.pl, 2016.

Використання терену фрагменту західньої Лемківщини 1935 р. — Зборів. Власне опрацювання др А. Барнат на основі аркуша Криниця, ВГІ 1935.

Використання терену фрагменту західньої Лемківщини 2016 р. — Зборів. Власне опрацювання др А. Барнат на основі ортомали Google, mapy.google.pl, 2016.

Легенда рілньничі терени ліси будинки дороги ріки границя краю Ропкі назви місцевості

Мапи вказують, же по обох боках границі зменшався поверхня рілньничих ґрунтів на корист лісів і зменшався або цілком зникат кількість хиж і сакральних будинків.

Основні чинники, котрі вплинули на таку ситуацію в Польщі то:

- ✓ депортації лемків в Польщі (1944 рік до Радяньской України і 1947 рік в рамках акції «Вісла»),
- ✓ зміни форми праці заробковий місцевих люди (замість рілньництва — праця в секторі послуг і промисловости),
- ✓ зменшення кількості мешканців (молоди люде мігрують до більших міських осередків).

САКРАЛЬНИ КРАЇВИДИ ЛЕМКІВЩИНИ

Церкви — достойни, оригінальні, повни краси. Рідні і гармонійні, беззастережно вкомпонувани в гірські краєвиди. Хоц минають роки, они сут пам'ятником віри і культури лемків.

Згідно з Шематизмом греко-католицької перемиської єпархії з 1939 року, на її території знаходилося втовдиль 514 церков. До того треба додати кількадесят православних святинь.

Практичні każde більше село мало свою церкву — особливий об'єкт, котрий підкресляв єдність і тривалість місцевої спільноти.

Святиня східного обряду ділится на три часті, яки легко видіти навет ззовні. То святилище — пресбітерій, храм вірних — головна нава і притвор — бабінець.

Всередині лемківської церкви одразу вирізняється іконостас — сконденсована лекція віри і гісторії Вселенської Церкви. На долині сут розміщені штирі намістні ікони — посередині ікона Ісуса і Богородиці, а по боках храмова ікона, то значит ікона покровителя даной церкви і образ святого, якого особливо шанують — на Лемківщині то найчастіше святий Миколай.

На особливу увагу заслугоют святині, вписані на Світову листу спадщини ЮНЕСКО, котри знаходяться в Повороннику, Рихвалді, Квятони і Брунарах, а на Словачині — в Бодружалі і Ладомірові.

Церков св. Миколая, Бодружал, фот. Г. Беламоан

Церков св. Димитрія, Радошин, 1936 р. фот. Г. Поддембскі, CBN Polonia

Церковна дзвіниця, Ріпки, фот. Р. Райнфус, 1936, Етнографічний музей ім. С. Удаслі в Кракові

Церков Архангела Михаїла, іконостас, Ладомірова, джерело: Wikimedia Commons

Схема будови дерев'яной західнолемківської церкви, beskid-niski-pogorze.pl

Церков Архангела Михаїла, Дубне, фот. Марія Птаж

ЛЕМКІВСЬКИЙ СТРІЙ

Традиційний лемківський стрій походить з давніх карпатських одягів, які можна було виконати з власної сировини (лен, коноплі, овеча вовна, бараняче футро і шкура), досконалі пристосованих до сурових природних умов.

Жіночий одяг складався з вишиваної кошелі, котру називали опліча (*сорочка, кошелія*), з *кабати* (плісвана спідниця), *запаски* одяганої на спідницю, *горсету* з червоного або синього сукна і *керпців* або *скірни*. Взимі уберали *кожух* або *гуню*. На голові носили *хустки* або *фацелики*. Лемкині, особливо ті з Команчи, носили *кривульки* — ковнірки з дрібних пацюків.

Мужчини носили вишивану кошелю (*кошелія, сорочка*), літом — полотняні *ногавиці*, а взимі — *сукняни холошні*, оздоблені гафтом, басанунками, гудзиками; широкий скоряний пояс *черес і лайбик* або *сердак* з темно-синього сукна. В зимі уберали *кожух* або *гуню* (куртка з довгими рукавами) з білого або бронзового сукна.

Найбарже характеристичним елементом мужского строю была *чуга* — зимовий плащ з бронзового сукна, довгий до середини литок, зашмаряний на рамена. Ковнір *чуги* зо заду оздабляно *тороками*.

Літом взували *керпці* або *ходаки*, а в зимі *скірни*. На голові носили фільцові капелюхи, називани *угерськими*.

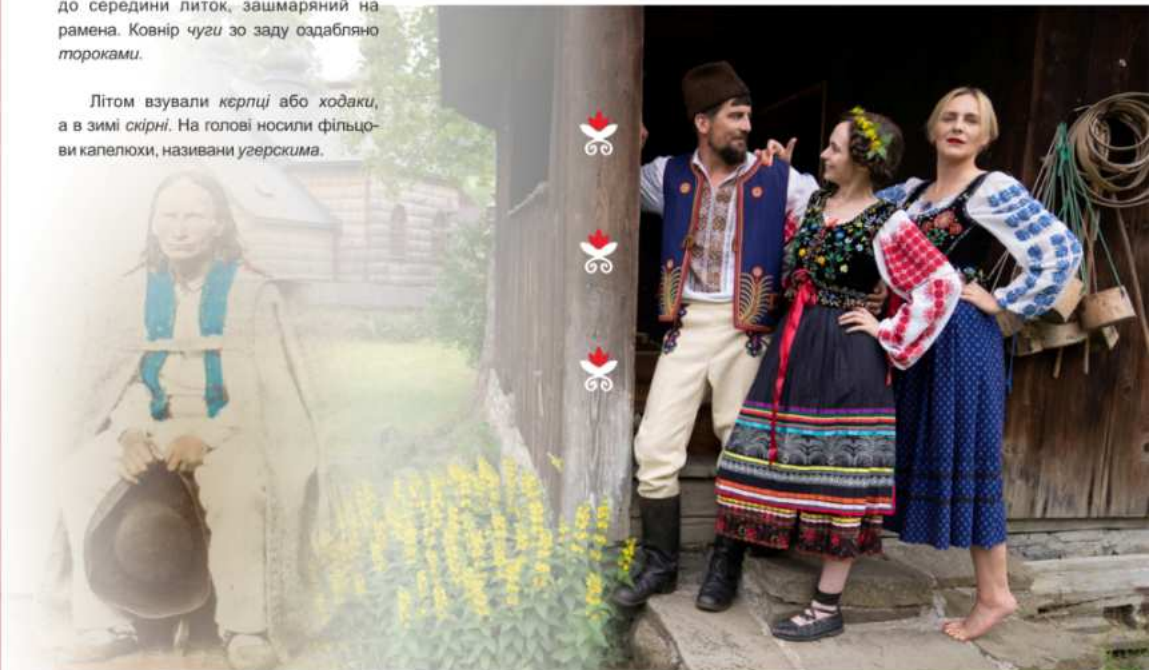
Krywulka — ozdoba na szyję, wykonywana z różnokolorowych szklanych paciorków

Лемки в чугах, 30-и рр. XX ст.,
фот. Г. Поддембскі, Етнографічний музей
ім. С. Удзєлі в Кракові

Strój kobiety i mężczy, fot. z archiwum Zjednoczenia
Łemków, Łemkowska Watra, 2019 r.

Łemko z Krynicy, fot. R. Reinfuss,
Muzeum Etnograficzne im. S. Udzieli w Krakowie

Projekt edukacyjny „Łemkowie to my”, fot. Witold Nogiej

ЛЕМКІВСКА ВАТРА В ЖДИНИ

найбільше свято лемківської культури в Польщі

Свято лемківської культури — Лемківська ватра в Ждині — то час щорічних, надзвичайно важких для лемків стріч: родинних, громадських і товариських.

Несден лемко уважат, же рік належит рахувати од Ватри до Ватри, а само місце — то правдива Мекка.

Фестиваль odbyвається щороку в середині липня і притігат до Ждини лемків з Польщі, Словаччини, України, Сербії, США чи Канади. На ждинській сцені виступлювали: Ігор Гербут, Христина Соловій, фольково-естрадови гурти GO-A, Діканда, Гайдамаки, Луїку, Надія і велика кількість фольклорних ансамблів, як Лемковина, Кичера, Ластівочка чи Лемківський перстеник.

Особливий характер Свята лемківської культури в Ждині підкреслили візити важких гости, м.ін.: пані Маршалок Сенату Польщі Аліції Г'єськов'як, Маршалка Сейму Мацея Плажинського, Шефовой Г'абінету Президента Польщі Ельжбети Якуб'як, парламентарів: Яцка Куроня, Влодзімежа Косіняка-Камиша, Уршулі Новогурської, Пйотра Бориса, Аркадіуша Мулярчика, Г'жеґожа Схетини, Презеса НІК Леха Качинського, Віце-міністра культури Польщі Стефана Старчевського, Віце-міністра культури і туристики України Ольги Бенч, Директора департаменту визнань релігійних і національних та етнічних меншин МВСІА Збігнева Філіпковського, послів України в Польщі: Олександра Моцика, Василя Зварича, генеральних консулів України в Кракові: Михайла Бродовича, В'ячеслава Войнаровського, Віталія Максименка, Олега Мандзюка, режисера і сенатора Казімежа Кутца, актора Анджея Северина.

Ювілейну XXV Лемківську ватру в 2007 році відвідав Президент України Віктор Ющенко з родиною.

Інтерв'ю для TVN24: Дорота Гайдас з Наталією Гладік — секретарьом Об'єднання лемків, 2022 р., фот. Каміль Платюшек

Традиційне розпаління ватри, старости Петро Чухта і Іван Троханівський, 2009 р.

Ігор Гербут з гуртом ЛемОн, 2012 р.

Виступ дитячого ансамблю з України, 2003 р.

На сцені «Лемківський перстеник» з Горлиць, 2019 р.

Президент України Віктор Ющенко з родиною, 2007 р.

Яцек Куроня межде молодима лемками, 1998 р.

Сенатор/режисер Казімеж Кутц з отцюм Аркадієм Баранчуком, 2011 р.

ЗНАНИ ЛЕМКИ

БОГДАН ІГОР АНТОНІЧ — визначний поет українського модернізму, гродився 5 жовтня 1909 року в Новиці, вчився в гімназії в Сяноці, а пізніше скінчив студії на Філософському факультеті Університету Яна Казимира во Львові, отримуючи в 1932 р. диплом магістра філософії.

Богдан Ігор Антонич, 1909-1937

ЕПІФАНІЙ ДРОВНЯК — маляр, еден з найвизначніших представників примітивізму, гродився 21 мая 1895 року в Криниць, де творив унікальні праці. Його творчість — то чудовий приклад наївного мистецтва з відображеньом Польщі — головні Лемківщини з XX ст. Польськими державними органами придумано йому чуже лемкам назвиско — Nikifor Krynicki.

Епіфаній Дровняк, 1895-1968

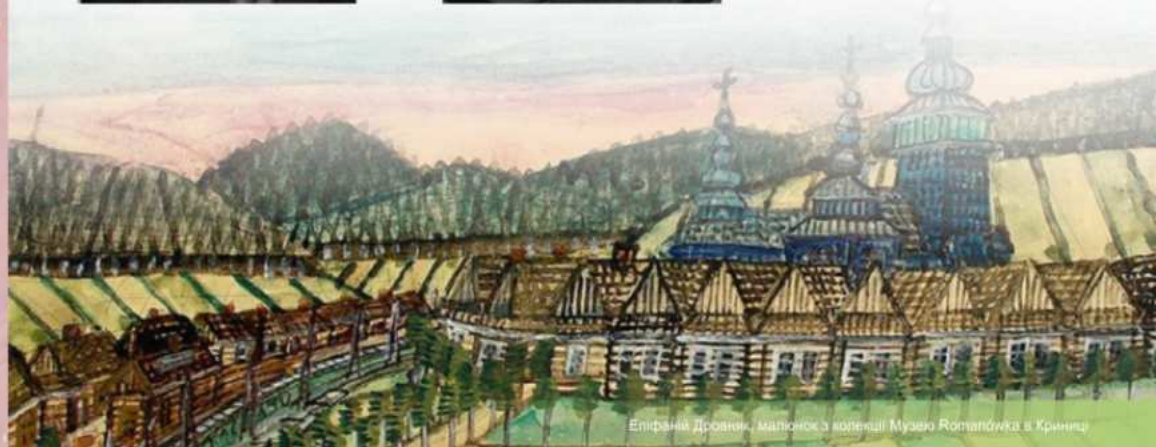
Енди Варгол, 1928-1987

Юрій Новосільський, 1923-2011

ЮРІЙ НОВОСІЛЬСЬКИЙ — маляр, графік, уважаний за єдного з найславніших сучасних іконописців, гродився 7 січня 1923 р. в Кракові, син лемка з Одрехової в Сяніцьким повіті. Од 1976 року професор Академії мистецтв в Кракові і член Польської академії наук, Групи молодих художників і Групи краківської.

ЕНДІ ВАРГОЛ — митец світової слави, еден з головних представників поп-арту, гродився 6 серпня 1928 року в Піттсбургу, походив з родини руснацких емігрантів зо села Мікова коло Меджилабірців на Словаччині, де тепер діє його музей.

Епіфанія Дровняк, малюнок з колекції Музею Романівка в Криниць